

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 339

Ситник Наталія Степанівна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансового менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Sytnyk Nataliia

*Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0003-4138-9721*

Бундз Наталія Богданівна

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Bundz Nataliia

*Student of the
Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: 0000-0002-0009-9130*

**СТАН УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ
STATE OF UKRAINIAN BUSINESS DURING THE WAR: PROBLEMS
AND PROSPECTS**

***Анотація.** Мета статті полягає у дослідженні стану українського бізнесу в умовах воєнного стану, виявлення основних проблем та перешкод, які стали викликом для підприємців в умовах збройного конфлікту, а також аналіз можливих перспектив та шляхів виходу з кризової ситуації. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох вчених-економістів, дослідників та аналітиків, було проаналізовано вплив*

війни на фінансові результати українських підприємств та висвітлено основні проблеми ведення бізнесу в Україні у час війни на основі опитування керівників підприємств «Український бізнес під час війни» Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. Здійснено аналіз тенденцій відкриття нових компаній та реєстрації нових фізичних осіб-підприємців за останніх десять років. Більш детально зосереджено увагу на динаміці відкриття нового бізнесу в умовах воєнного стану, зокрема за період з березня 2022 року по січень 2023 року. Досліджено найбільш поширені галузі новостворених підприємств та ФОПів у час війни. Зазначено ключові чинники, які впливають на вибір сфери для створення нового бізнесу. У результаті дослідження було виділено ключові рекомендації, які впливатимуть на покращення стану бізнесу в Україні, зокрема запобігання корупції та створення рівних умов для всіх бізнес-підприємств, спрощення процедур бізнес-реєстрації й отримання ліцензій та дозволів, забезпечення стабільної економічної та політичної ситуації в країні, що дасть змогу бізнесу працювати в умовах безпеки та стабільності, розвиток міжнародної співпраці та залучення іноземних інвестицій тощо. Висвітлено можливості та перспективи, які український бізнес може набути в процесі післявоєнної відбудови, трансформації та розвитку завдяки підтримці країн-партнерів. Перспективи подальших досліджень можуть включати такі аспекти, як вивчення інноваційних рішень та технологій, які можуть допомогти українському бізнесу подолати труднощі у воєнний та повоєнний періоди, аналіз впливу міжнародного співробітництва на стан українського бізнесу в умовах війни, дослідження механізмів державної підтримки бізнесу під час воєнного стану тощо.

Ключові слова: *український бізнес, підприємство, фізична особа-підприємець, проблеми, війна, воєнний стан.*

Summary. *The purpose of the article is to study the state of Ukrainian business in the conditions of martial law, to identify the main problems and obstacles that have become a challenge for entrepreneurs in the conditions of the armed conflict, as well as to analyze possible prospects and ways out of the crisis situation. By analyzing, systematizing, and summarizing the scientific works of many economists, researchers and analysts, the impact of the war on the financial results of Ukrainian enterprises was analyzed and the main problems of doing business in Ukraine during the war were highlighted on the basis of the survey of enterprise managers «Ukrainian business during the war» of the Institute of Economic research and political consultations. An analysis of trends in the opening of new companies and registration of new individual entrepreneurs over the past ten years was carried out. In more detail, attention is focused on the dynamics of opening a new business under martial law, in particular for the period from March 2022 to January 2023. The key factors influencing the choice of a field for creating a new business are indicated. As a result of the study, key recommendations were identified that will affect the improvement of the business situation in Ukraine, in particular, the prevention of corruption and the creation of equal conditions for all business enterprises, the simplification of procedures for business registration and obtaining licenses and permits, ensuring a stable economic and political situation in the country, which will enable business to work in conditions of security and stability, development of international cooperation and attraction of foreign investments, etc. The opportunities and prospects that Ukrainian business can acquire in the process of post-war reconstruction, transformation, and development thanks to the support of partner countries are highlighted. It is also stated that the full-scale invasion of the aggressor country on the territory of Ukraine significantly affected the state of Ukrainian business and the economy, but despite this, domestic business continues to stay afloat, adapting to new conditions, and has the potential for development.*

Key words: *Ukrainian business, enterprise, individual entrepreneur, problems, war, martial law.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення рф на територію України суттєво вплинуло на стан українського бізнесу та економіки в цілому. Втрата інфраструктури через бойові дії, падіння попиту на продукцію та послуги на ринку, зниження платоспроможності населення, ускладнення логістичних операцій – через все це довелося пройти українським підприємствам. Та незважаючи на це, вітчизняний бізнес продовжує триматися на плаву, підлаштовуючись до нових умов, спричинених збройною агресією рф проти України, та має потенціал для розвитку. У зв'язку з цим, дослідження стану українського бізнесу в умовах війни має велике значення, оскільки воно дозволить з'ясувати проблеми, з якими зіштовхнувся бізнес, та визначити перспективи його розвитку в сьогоденних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на сьогоднішній день тема бізнесу в Україні є надзвичайно актуальною та привертає увагу багатьох вчених-економістів, дослідників та аналітиків. Протягом останнього року стан українського бізнесу став предметом дослідження багатьох економістів, серед яких команда Київської школи економіки [1], представники Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [3], Кисляк Р. [2], Козак С. [6] та інші. Проте, зважаючи на мінливий характер воєнної ситуації та її вплив на економіку країни, ця тема потребує подальшого дослідження та аналізу, оскільки це допоможе більш детально висвітлити поточний стан бізнесу в Україні та його перспективи у майбутньому.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження впливу війни на стан українського бізнесу, виявлення основних проблем та перешкод, які стали викликом для підприємців в умовах збройного

конфлікту, а також аналіз можливих перспектив та шляхів виходу з кризової ситуації.

Виклад основного матеріалу. Українське бізнес-середовище зазнало величезних змін цього року та буде змінюватися і надалі. Велика кількість бізнесів понесли масштабних збитків, а деякі навіть втратили усе через жорстокі руйнування та окупацію частини територій нашої держави. Зокрема, за оцінками експертів проєкту «росія заплатить», що реалізується аналітичним центром при Київській школі економіки KSE Institute, за підсумками 2022 року щонайменше 109 великих та середніх підприємств в Україні зазнали прямих збитків внаслідок повномасштабного вторгнення. Загальна сума прямих збитків підприємств, включно з державними, та приватних осіб-підприємців оцінюється в 13 млрд дол. США, 9 млрд дол. США з яких – це частка збитків великих та середніх підприємств. В свою чергу, загальні непрямі втрати сягають 33,1 млрд дол. США, а необхідна сума для відновлення підприємств – 24,9 млрд дол. США [1].

Воєнний рік суттєво позначився також і на фінансових результатах підприємств. За оцінками Європейської Бізнес Асоціації, яка об’єднує понад 900 компаній, за підсумками року більшість підприємств зафіксували падіння доходів у доларах США (рис.1). Зокрема, у 83% українських компаній відбулося зниження доходів, з них – у 29% підприємств відбулось падіння доходів на 5-20%, у 54% – падіння на 21% і більше. Лише 6% компаній повідомили про відсутність змін, а 11% можуть похвалитися навіть зростанням доходів у такий складний рік [2].

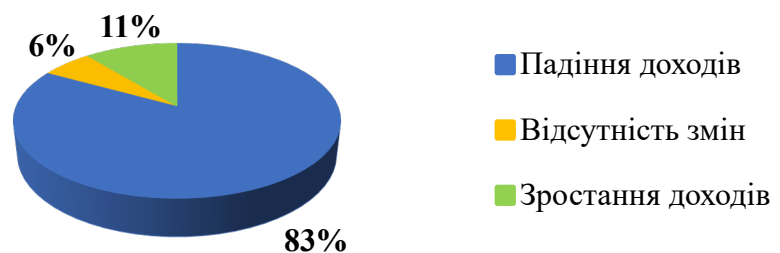

Рис. 1. Вплив війни на фінансові результати компаній, %

Джерело: складено авторами на основі [2]

Крім зниження доходів підприємств, відбулося і безліч інших змін, що негативно позначилися на роботі українських компаній та суттєво ускладнили можливості ведення діяльності. Проаналізуємо основні проблеми ведення бізнесу в Україні у часи війни на основі опитування керівників підприємств «Український бізнес під час війни» Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (рис. 2).

Рис. 2. Основні проблеми для бізнесу в умовах війни, %

Джерело: побудовано авторами на основі [3]

Як видно з рисунка 2, протягом аналізованого періоду найбільш вагомою перешкодою для бізнесу було зростання цін на сировину, матеріали та товари. За період з лютого 2022 року по лютий 2023 рік із даною проблемою зіштовхнулися в середньому 65% підприємств, опитаних Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій. Це пояснюється тим, що, по-перше, зростання цін на сировину та матеріали призводить до збільшення витрат на виробництво товарів, що може знизити маржинальну прибутковість бізнесу, оскільки виробництво товарів стає дорожчим, а ціни на ринку можуть не відображати цих додаткових витрат. По-друге, зростання цін на товари може знизити попит

на них, що теж є суттєвою проблемою для бізнесу (31%). Якщо товар стає дорожчим, то багато покупців можуть знайти альтернативи або зменшити свої покупки. Це може призвести до зменшення обсягів продажів бізнесу, що знизить його прибутковість та конкурентоспроможність компаній.

Ще однією суттєвою перешкодою, з якою зіштовхнулися українські підприємці в умовах війни, є перебої з електро-, водо- та теплопостачанням. Більшість підприємств відчули вплив російських ракетних атак на свою діяльність, оскільки відсутність електроенергії призводило до таких наслідків, як переривання робочих процесів, зростання витрат через використання генераторів, зниження продуктивності праці тощо. Найбільше наслідки ракетних атак були відчутні в період з жовтня 2022 року по лютий 2023 року. У цей час було зафіксовано рекордну кількість ракетних атак, що призвело до значних труднощів для підприємств та всієї економіки країни в цілому. Такі умови викликали значне погіршення бізнес-клімату в Україні, що призвело до скорочення виробництва та зниження економічного зростання.

Порушення логістичних зв'язків та розрив ланцюгів постачання також мають значний вплив на ведення бізнесу в Україні в умовах війни. Зокрема, через дані проблеми ускладнилося постачання необхідних матеріалів та комплектуючих для виробництва продукції, результатом чого стали затримки у виробництві та доставці продукції, зменшення обсягів продажів, зростання вартості транспортування та зниження якості продукції, що негативно вплинуло на фінансовий стан підприємств.

Крім цього, серйозними перешкодами для бізнесу та економіки України у 2022 році стало припинення діяльності багатьох підприємств або перехід на обмежений режим роботи через пошкодження чи руйнування майна та небезпечні умови для працівників, а також брак робочої сили внаслідок призову чи виїзду співробітників закордон. Недостатня сума обігових коштів також є актуальною проблемою для підприємств в даний

час, адже це призводить до зменшення обсягів продажів, втрати ринкової позиції, затримок у виплаті заробітних плат працівникам та інших фінансових проблем.

Загалом за підсумками 2022 року кількість нововідкритих компаній скоротилася на 50,7% порівняно із 2021 роком, а кількість зареєстрованих ФОПів – на 25%. Хоч і у 2022 році відбулося найбільше скорочення кількості зареєстрованих ФОП у відсотковому вираженні, загальна кількість зареєстрованих ФОП за рік все ж більша, ніж у період між 2013 і 2016 роками. В свою чергу, ситуація з компаніями є значно гіршою: 2022 рік став роком з найнижчим показником реєстрації протягом останніх 10 років (рис. 3).

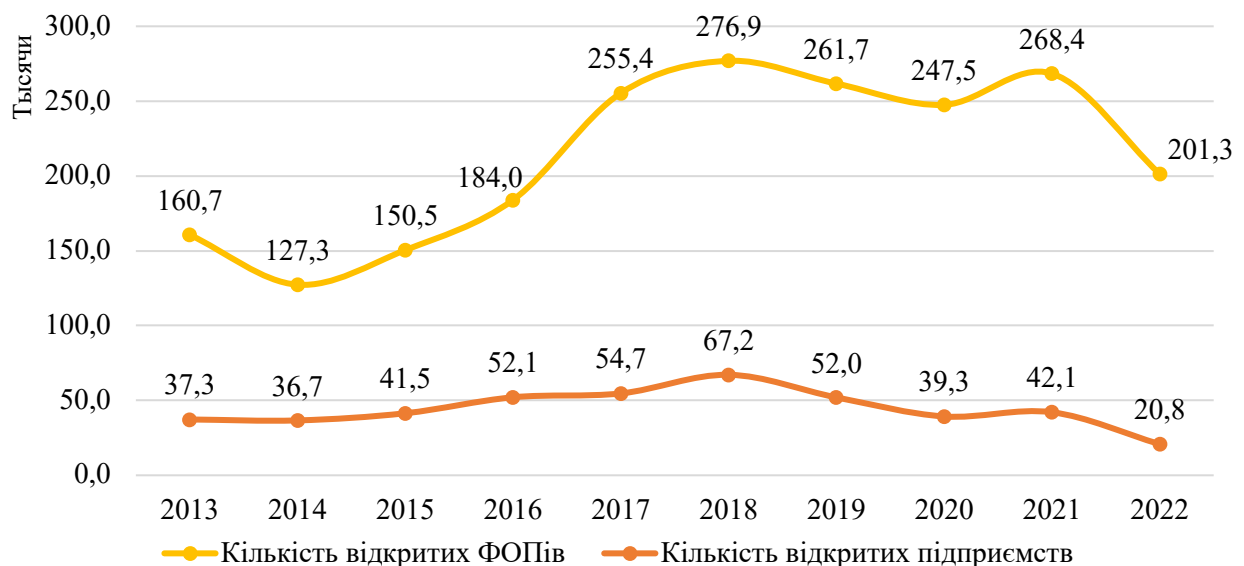

Рис. 3. Динаміка реєстрації бізнесу в Україні протягом 2013-2022 рр., тис.

Джерело: складено авторами на основі [4]

Та, незважаючи на це, варто зауважити, що українське бізнес-середовище продовжує демонструвати високий рівень ділової активності, що, зокрема, проявляється в постійному нарощенні кількості нових суб'єктів господарювання. Зокрема, протягом березня 2022 – січня 2023 рр. в Україні було зареєстровано 16,4 тис. нових підприємств та 171,4 тис. нових фізичних осіб-підприємців. Найменша кількість реєстрацій бізнесу

протягом аналізованого періоду було на початку повномасштабного вторгнення – всього 14 нових компаній та 2 тис. нових ФОПів. Після цього розпочалося швидке відновлення бізнесу, про що свідчать дані, наведені на рисунку 4.

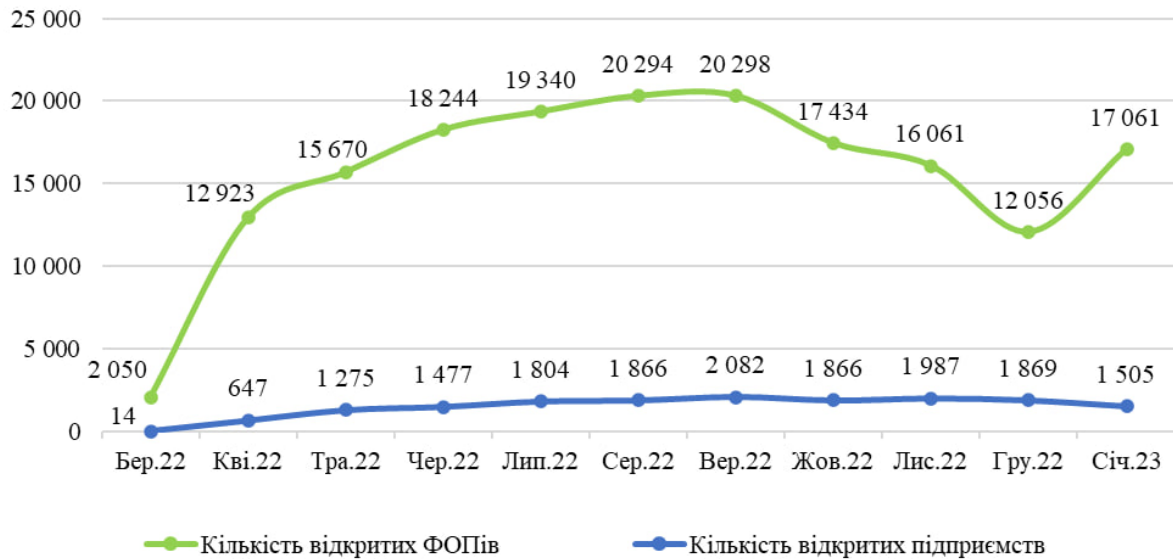

Рис. 4. Динаміка реєстрації бізнесу протягом березня 2022 – січня 2023 рр.

Джерело: складено авторами на основі [4]

Вже у квітні відбувся приріст кількості відкритих компаній та ФОПів порівняно із березнем на 4521,4% та 530,4%. Кількість нових підприємців зростала з кожним місяцем, а найбільш високих значень було досягнуто у вересні 2022 року – 2,1 тис. нових компаній і 20,3 тис. нових ФОПів. Фундаментальними передумовами для початку економічного відновлення стали звільнення від окупації північних регіонів навесні у перші місяці повномасштабного вторгнення, а також адаптація бізнесу в умовах воєнно-фінансової підтримки партнерів, а саме: налагодження логістичних маршрутів і перезапуск чорноморського експорту по «зерновому коридору». Крім цього, оптимізму бізнесу надавали і значні успіхи збройних сил України в деокупації Харківщини на початку осені [4]. Як свідчать дані з рис. 4, протягом жовтня – грудня 2022 року спостерігалось скорочення кількості нових компаній, що значною мірою пов'язано із

хвилями масових ракетних атак на Україну. Зокрема, у грудні 2022 року кількість зареєстрованих ФОПів та відкритих компаній знизилась на 40,6% та 10,2% відповідно порівняно із вереснем.

Варто зазначити, що найбільша кількість нових бізнесів від початку повномасштабного вторгнення зареєстрована у м. Київ (36% новостворених компаній та 15% ФОПів), м. Львів (9,2% нових підприємств та 8,6% ФОПів) та м. Дніпро (7,6% нових компаній та 8% ФОПів) [4]. Найбільш поширеною галуззю новостворених ФОПів у час воєнного стану стало комп'ютерне програмування – 20,9 тис. або 11,7% осіб зареєструвалися саме у цій категорії. У сфері роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах, роздрібна торгівля через мережу інтернет та інші види роздрібної торгівлі зареєструвалося 11 тис., 7,2 тис. та 6,3 тис. осіб відповідно. Інші поширені види діяльності ФОПів, відкритих у 2022 році, зображено на рис. 5.

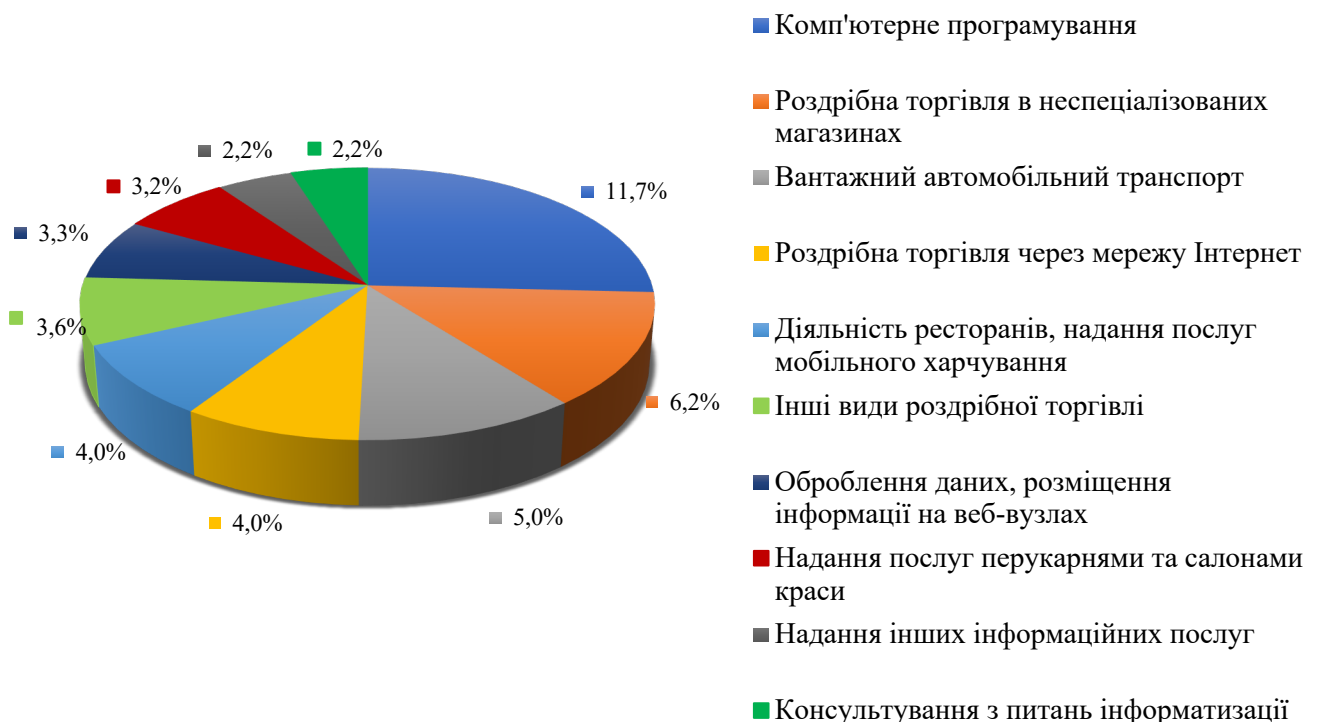

Рис. 5. ТОП-10 галузей ФОПів, зареєстрованих в період березня 2022 – січня 2023 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [4]

У свою чергу, компанії, що відкривалися у час війни, найчастіше обирали для роботи напрямок неспеціалізованої оптової торгівлі – 1,3 тис. підприємств. Також популярними серед нових компаній були вирощування зернових, бобових і олійних культур та надання в оренду нерухомого майна – 919 та 710 підприємств відповідно (рис. 6).

Рис. 6. ТОП-10 галузей підприємств, відкритих в період березня 2022 – січня 2023 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [4]

Важливо зазначити, що одним із ключових чинників, що впливають на вибір галузей для створення нових бізнесів, є зовнішній валютний виторг. Це пов'язано з тим, що деякі галузі, наприклад сфера ІТ, мають потенціал для отримання значного зовнішнього валютного виторгу. Такі галузі є особливо привабливими для бізнесу, оскільки доларові доходи можуть зменшувати ризик валютних коливань і забезпечувати додатковий прибуток. Ще одним фактором вибору напряму бізнесу є попит на базові продукти першої необхідності. Тобто, галузі, які пов'язані з роздрібною

торгівлею, транспортом, будівництвом, ресторанним бізнесом та іншими послугами, є привабливими для бізнесу, оскільки вони забезпечують споживчий попит на базові товари та послуги, які потрібні людям щодня. Крім того, на вибір сфери бізнесу впливають такі фактори, як рівень конкуренції в галузі, стан законодавства, наявність кваліфікованої робочої сили, доступність інфраструктури та технічних ресурсів, наявність фінансових ресурсів та підтримки з боку держави тощо.

Загалом український бізнес демонструє неймовірну стійкість та витривалість в умовах війни. Важливу роль у цьому відіграють дії держави щодо забезпечення стійкості економіки, зокрема безперервність функціонування системи електронних платежів та стабільність банківської системи в цілому, субсидоване кредитування бізнесу, програми релокації, пільгове оподаткування у складний період, покращення логістики перетину західного кордону, скасування мита на імпорт енергообладнання тощо.

- 1 Запобігання корупції та створення рівних умов для всіх бізнес-підприємств, що допоможе забезпечити чесну конкуренцію та сприятиме зростанню економіки в цілому;
- 2 Спрощення процедур бізнес-реєстрації й отримання ліцензій та дозволів, що сприятиме збільшенню кількості підприємств та підтримає розвиток малого та середнього бізнесу;
- 3 Забезпечення стабільної економічної та політичної ситуації в країні, що дасть змогу бізнесу працювати в умовах безпеки та стабільності;
- 4 Захист інтелектуальної власності та підтримка інновацій, що забезпечить розвиток нових технологій та продуктів;
- 5 Розвиток міжнародної співпраці та залучення іноземних інвестицій, що дозволить залучити нові технології та знання, а також збільшити обсяги експорту, що позитивно вплине на економіку країни.

Рис. 7. Заходи щодо покращення стану українського бізнесу

Джерело: складено авторами на основі [6]

Проте, все ж стан українського бізнесу потребує кращого розвитку та підтримки, щоб забезпечити ефективну роботу та конкурентоспроможність у міжнародному ринковому середовищі. Для покращення стану українського бізнесу, Україні потрібно реалізувати низку заходів (рис. 7).

Та попри це, доцільно зазначити, що український бізнес може набути в процесі післявоєнної відбудови, трансформації та розвитку широкі можливості та перспективи завдяки підтримці країн-партнерів, а саме:

- 1) розвиток логістичних маршрутів через західний кордон, розбудова альтернативної морським шляхам транспортної логістики експортних поставок української продукції;
- 2) інтенсивний промисловий розвиток на території Західної України, в тому числі завдяки процесам релокації;
- 3) розширення державних та міжнародних програм підтримки бізнесу (у тому числі створення мікрокредитних та грантових ліній);
- 4) поширення сучасних та екологічних технологій виробництва та ведення бізнесу, в тому числі серед МСБ;
- 5) створення умов для виникнення нового бізнесу, в тому числі через реалізацію креативного та підприємницького потенціалу;
- 6) підвищення мобільності робочої сили;
- 7) розвиток підприємницької діяльності та впровадження нових активних програм на ринку праці;
- 8) розширення доступу до ринків праці через розвиток міжнародної співпраці у сфері зайнятості тощо [5].

Висновки. Таким чином, незважаючи на всі труднощі війни, українські підприємці проявили стійкість разом з неймовірно швидким пристосуванням до сучасних мінливих умов. На сьогоднішній день першочерговим завданням для розвитку бізнесу є пошук клієнтів, інвестицій та можливостей розвитку на іноземних ринках, а також зміна фокусу та стратегії, збереження команди і ринків збуту. Необхідно

враховувати виклики та обмеження, пов'язані з війною та іншими проблемами, але зрозуміла стратегія та рішучість у діях зможуть допомогти українським компаніям розвиватись надалі та стати конкурентоспроможними на світових ринках.

Література

1. KSE Institute. Проєкт «росія заплатить». *Kyiv School of Economics*. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/> (дата звернення: 24.04.2023)
2. Кисляк Р. Як бізнес в Україні пережив перший рік війни. *Новини Live*. 2023. URL: <https://economics.novyny.live/iak-biznes-v-ukrayini-perezhiv-pershii-rik-viini-79046.html> (дата звернення: 24.04.2023)
3. Щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни». *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*. Вип. 10. Лютий, 2023. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7140> (дата звернення: 25.04.2023)
4. Бізнес в рік війни. *YouControl Market*. 2023. URL: <https://blog.youcontrol.market/biznies-v-rik-viini/> (дата звернення: 26.04.2023)
5. Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки». *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi> (дата звернення: 26.04.2023)
6. Ситник Н.С., Козак С.І. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26(1). URL:

http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/18.pdf (дата звернення: 27.04.2023)

7. Ситник Н.С., Стасишин А. В., Попович Д.В., Сич О.А. та ін. Фінанси бізнесу: навчальний посібник. За ред Н. С. Ситник. Львів. Видавництво «Апріорі», 2019. 432 с.

References

1. Proiekt «rosiia zaplatyt» [«russia will pay» project]. *KSE Institute*. Retrieved from <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>
2. R. Kysliak (2023). Yak biznes v Ukraini perezhyv pershyi rik viiny [How business in Ukraine survived the first year of the war]. *Novyny Live – News Live*. Retrieved from <https://economics.novyny.live/iak-biznes-v-ukrayini-perezhiv-pershii-rik-viini-79046.html>
3. Shchomisiachne opytuvannia pidpriemstv «Ukrainskyi biznes pid chas viiny» [Monthly survey of enterprises «Ukrainian business during the war»]. *Institut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii – Institute of Economic Research and Political Consultations*. Retrieved from <http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7140>
4. Biznes v rik viiny [Business in a war year]. *YouControl Market*. Retrieved from <https://blog.youcontrol.market/biznies-v-rik-viini/>
5. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Vidnovlennia ta rozvytok ekonomiky» [Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group «Recovery and development of the economy»]. *Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy – The only web portal of executive authorities of Ukraine*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>
6. Sytnyk N.S., Kozak S.I. (2018). Rol maloho ta serednoho biznesu na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy [The role of small and

medium business at the modern stage of development of the economy of Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*. Retrieved from http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/18.pdf

7. Sytnyk N.S., Stasyshyn A.V., Popovych D.V., Sych O.A. ta in. (2019). *Finansy biznesu: navchalnyi posibnyk [Business finance: a study guide]*. In N.S. Sytnyk (Eds.). Lviv: Vydavnytstvo «Apriori» [in Ukrainian].